

משלי פרק ו

- (א) בְּנֵי אִם עֲרַבְתָּ לְרַעַף תִּקְעֶתָ לְזֶר כַּפִּיָּךְ:
 (ב) נֹקֶשֶׁת בְּאִמְרֵי פִיךָ נִלְכְּדָתָ בְּאִמְרֵי פִיךָ:
 (ג) עֲשֵׂה זֹאת אִפּוּא בְּנֵי וְהִנְצִל כִּי בָאתָ בְּכַף רַעַף לְךָ הַתְּרַפָּס וְרָהֵב רַעֲיָךְ:
 (ד) אֵל תִּתֵּן שְׁנָה לְעֵינֶיךָ וּתְנוּמָה לְעַפְפֵּיךָ:
 (ה) הִנְצִל כַּצְּבִי מִיָּד וּכְצַפּוֹר מִיָּד יִקּוּשׁ: פ
 (ו) לֵךְ אֶל נַמְלָה עֲצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וְחִכֶּם:
 (ז) אֲשֶׁר אֵינָן לָהּ קֶצֶץ שִׁטְר וּמִשָּׁל:
 (ח) תִּכְיֶן בְּקִיץ לְחֻמָּה אֲגָרָה בְּקֶצֶר מֵאֲכָלָהּ:
 (ט) עַד מָתִי עֲצֵל תִּשְׁכַּב מָתִי תִקּוּם מִשְׁנָתְךָ:
 (י) מְעַט שְׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חֶבֶק יָדַיִם לְשֹׁכֵב:
 (יא) וּבֹא כְמֹהֶלֶךְ רֵאשֶׁךְ וּמְחַסְרֶךְ כְּאִישׁ מְגֵן: פ

משלי פרק כד

- (ל) עַל שִׂדָּה אִישׁ עֲצֵל עֲבַרְתִּי וְעַל כָּרֶם אָדָם חָסַר לִבִּי:
 (לא) וְהִנֵּה עָלָה כָּלֹו קִמְשָׁנִים כָּסוּ פְּנֵיו חֲרָלִים וְגִדְרֵי אֲבָנָיו נִהְרָסָה:
 (לב) וְאַחֲזָה אֲנֹכִי אֲשִׁית לְבִי רְאִיתִי לְקַחְתִּי מוֹסֵר:
 (לג) מְעַט שְׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חֶבֶק יָדַיִם לְשֹׁכֵב:
 (לד) וּבֹא מִתְהַלֵּךְ רֵישֶׁךְ וּמְחַסְרֶיךָ כְּאִישׁ מְגֵן: פ

ביאור הגר"א - משלי פרק ו פסוק ג

עשה זאת איפה בני כלומר מה אעשה לך עוד כיון שנכנסת בצרה הזאת אין לך רק לעשות זאת. וכן כל לשון איפה שבמקרא ולכה איפה מה אעשה בני. אם באת לידך כדבר הזה והוא נגד הלומדין תורה. והנצל כי באת בכף רעך הוא נגד הדיינים לכן אמר שתראה להנצל כי באת ביד רעך כנ"ל כלומר שתראה להנצל כמו מי שבא ביד אחר ונלכד במצודה ורואה בכל התחבולות להנצל כן תראה גם אתה להנצל מידו כיון שבאת בידו. לך והתרפס הוא נגד הדיינים כלומר ואיך תעשה להנצל מידו התרפס התרפס פס ידך ועוד התרפס כלומר שתהיה כאסקופה הנדרסת שלא תעכב שום דין ויהיו דורסין אליך בני אדם הצריכין לדין כמ"ש בגמרא ר"א ור"א הוי יתבי וגרסי וכל שעתא כו' וכמ"ש על מעשה דרשב"ג הנהרג. ורהב רעך הוא נגד הלומדין א"א להנצל רק בזה שתראה לרהב את רעך כלומר לגדל שיהא למדן ויכול ללמוד בעצמו. (ומ"ש למעלה וכן כאן אצל הלומדין רעך ואצל הדיינים זר כי ללמוד אינו מחויב רק לתלמיד הגון אבל לדון אפילו לזר צריך לעשות דין) ומ"ש אצל הנצל כי באת בכף רעך ששם הוא נגד הדיינים ואמר רעך היינו מפני ששם מדבר שהוציא ממון שלא כדין ואז הדיין ריעו כמוהו:

מסילת ישרים פרק ו

בבאור מדת הזריזות

אחר הזהירות יבוא הזריזות, כי הזהירות טובב על ה"לא תעשה" והזריזות על ה"עשה", והיינו (תהילים לד טו): סור מרע ועשה טוב. וענינו של הזריזות מבואר, שהוא ההקדמה למצות ולהשלמת ענינם. וכלשון הזה אמרו ז"ל (פסחים ד): זריזים מקדימים למצות. וזה, כי כמו שצריך פקחות גדול והשקפה רבה לינצל ממוקשי היצר ולהמלט מן הרע שלא ישלוט בנו להתערב במעשינו – כן צריך פקחות גדול והשקפה לאחוז במצות ולזכות בהם ולא תאבדנה ממנו. כי כמו שמסבב ומשתדל היצר – הרע בתחבולותיו להפיל את האדם במכמורות החטא, כן משתדל למנוע ממנו עשית המצות ולאבדם ממנו. ואם יתרפה ויתעצל ולא יתחזק לרדוף אחריהם ולתמוך בהם, ישאר נעור וריק מהם בודאי.

ותראה כי טבע האדם כבד מאד, כי עפריות החמריות גס, על כן לא יחפוץ האדם בטורח ומלאכה. ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך, צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו ויתגבר ויזדרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבודותו, ודאי הוא שלא יצליח. והוא מה שאמר התנא (אבות פרק ד): הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. וכך מנו חכמים ז"ל (ברכות לב): בדברים הצריכים חיזוק, תורה ומעשים טובים. ומקרא מלא הוא (יהושע א): חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי, כי חיזוק גדול צריך למי שרוצה לכפות הטבע אל הפכו.

והנה שלמה שנה מאד באזהרתו על זה בראותו את רוע העצלה וההפסד הגדול הנמשך ממנה ואמר (משלי ו): מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידיים לשכב, ובא – כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן. כי הנה העצל אף על פי שאינו עושה רע בקום עשה, הנה הוא מביא את הרעה עליו בשב ואל תעשה שלו. ואמר (שם יח): גם מתרפה במלאכתו, אח הוא לבעל משחית. כי אף על פי שאיננו המשחית העושה את הרעה בידינו, לא תחשוב שהוא רחוק ממנו, אלא אחיו הוא ובן גילו הוא.

ואמר עוד לבאר רעת העצל באור ציורי, מה שיקרה ויולד לעינינו יום יום (שם כד): על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרלים וגו', ואחזה אנכי אשית לבי, ראיתי לקחתי מוסר, מעט שנות מעט תנומות וגו', ובא מתהלך רישך וגו'.

והנה מלבד פשוטו אשר הוא אמיתי כמשמעו שהוא מה שקורה אל שדה העצל ממש, הנה דרשו בו חכמים ז"ל, מדרש נאה, זה לשונם (ילקוט): והנה עלה כולו קמשונים,

שמבקש פירוש של פרשה ואינו מוצא. כסו פניו וגו', מתוך שלא עמל בהם, הוא יושב ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא, ופורץ גדרן של תלמידי חכמים. מה ענשו של זה? שלמה פירשו (קהלת י'): ופורץ גדר ישכנו נחש. והיינו, כי רעת העצל אינה באה בבת אחת, אלא מעט מעט, בלא שידע וירגיש בה, כי הנה הוא נמשך מרעה אל רעה עד שימצא טבוע בתכלית הרעה. הנה בתחלה אינו אלא מחסיר הטורח אשר היה ראוי לו, ומזה נמשך שלא ילמוד בתורה ככל הצורך. ומפני חסרון הלימוד, כשיבוא אחר כך ללמוד תחסר לו ההבנה.

והנה אלולי היתה גומרת רעתו בה, כבר היתה רבה. אך עוד מתרבה והולכת במה שברצותו על כל פנים לישוב הפרשה והפרק ההוא, הנה יגלה בה פנים שלא כהלכה, וישחית האמת ויהפכה, ויעבור על התקנות ויפרוץ את הגדרים, וסופו כליה כמשפט כל פורץ גדר. אמר שלמה: "ואחזה אנכי אשית לבי", התבוננתי על הדבר הזה וראיתי גודל הרע שבו שהוא כארס ההולך ומתפשט מעט מעט, ואין פעולתו ניכרת עד המיתה. וזהו, "מעט שנות וגו' ובא כמהלך רישך ומחסרך כאיש מגן".

רש"י משלי פרק ו

(יא) ובא כמהלך ראשך – אם תעש' כן יבא חסרונוך ודבר שאת' רש ממנו יבא לך מיד כאדם המהלך מהר ומחסורך יבא ויתמלא:
 כאיש מגן – הבא מהר להגין על אדוניו, המקראות אלו עקרון משל על המתעצלין לעסוק בתורה: